

Ks. RYSZARD FICEK
Rockville Center
New York, USA

IDEOLOGIA LIBERALNEGO KAPITALIZMU, *CREDO* SOCJALIZMU I PERSONALISTYCZNA KONCEPCJA ŻYCIA SPOŁECZNEGO STEFANA WYSZYŃSKIEGO

THE IDEOLOGY OF LIBERAL CAPITALISM, SOCIALIST *CREDO*,
AND STEFAN WYSZYŃSKI'S PERSONALIST CONCEPT
OF SOCIAL LIFE

ABSTRACT:

Głównym celem niniejszego artykułu jest ukazanie personalistycznej koncepcji życia społecznego w ujęciu Stefana Wyszyńskiego, w kontekście doktryny liberalnego kapitalizmu, jak również zideologizowanych koncepcji realizujących tzw. idee socjalistyczne. Zasadniczą tezę podjętych przez autora analiz jest zatem przedstawienie powyższych zagadnień nie tyle w kategoriach definiujących i uwiarygadniających ich funkcjonalność, ale przede wszystkim ukazanie ich jako tzw. systemy niepełne, a więc koncepcje mało kompatybilne z humanistyczno-personalistyczną wizją człowieka i społeczeństwa reprezentowaną przez personalizm Wyszyńskiego. Ideologia liberalna i związany z nią kapitalizm, zakorzeniony w realiach połowy XIX w., podlegała nieustannej ewolucji, często zmieniając swoją dynamikę rozwoju, główne parametry i specyfikę oddziaływania. Z kolei ideologia socjalistyczna kształtowała się w dużej mierze jako swego rodzaju antyteza kapitalistycznej rzeczywistości XIX w. Co więcej, nigdy nie istniała ona w jednolitej i zintegrowanej formie. Powyższa koncepcja, określana jako doktryna komunitarna o orientacji socjalistycznej, była w rzeczywistości hybrydą idei liberalno-kapitalistycznych, nawiązujących poniekąd do specyficznych form „neofeudalnej biurokracji”, tak jak w przypadku „realnego socjalizmu” w wersji PRL-u. Bardziej szczegółowa analiza powyższych

This article aims to expose the personalistic concept of social life as defined by Stefan Wyszyński in the context of the doctrine of liberal capitalism, as well as ideological concepts implementing socialist ideas. The central thesis of the analysis undertaken by the author is to present the issues as mentioned above not so much in terms of defining and authenticating their specificity, but above all as the so-called “incomplete systems,” i.e., concepts that are not compatible with the humanistic-personalistic vision of man and society represented by Wyszyński's personalism. However, the liberal ideology and the related capitalism, rooted in the realities of the mid-nineteenth century, were constantly evolving, often changing their development dynamics, main parameters, and specificity. In turn, socialist ideology was mainly shaped as a kind of the antithesis of the capitalist reality of the 19th century. However, it has never existed in a uniform and integrated form. The above concept, referred to as the doctrine of socialist orientation, was in fact a hybrid of liberal-capitalist ideas referring – somewhat – to specific forms of neo-feudal bureaucracy, as in the case of “real socialism” typical for the Peoples Republic of Poland. A more detailed analysis of the above concepts and their critical reinterpretation in the context of Wyszyński's personalistic thought allows us to realize the dangers related to the ideologically motivated

koncepcji i ich krytyczna reinterpretacja w kontekście myśli personalistycznej Wyszyńskiego pozwala uświadomić niebezpieczeństwa związane z ideologicznie motywowanym propagowaniem skrajnych – często zafałszowanych, a nawet destruktywnych – koncepcji człowieka i społeczeństwa oraz możliwością ich wykorzystania w konkretnej rzeczywistości społeczno-politycznej współczesnego świata.

propagation of extreme – often distorted – concepts of man and society and the possibility of using them in a specific socio-political reality of the contemporary world.

Wstęp

Personalistyczna wizja życia społecznego w ujęciu Stefana Wyszyńskiego nigdy nie miała na celu stworzenia ideologicznej „trzeciej drogi” pomiędzy koncepcjami liberalnymi i bazującym na niej kapitalizmem, jak również wszelkiego rodzaju systemami o proweniencji socjalistycznej. Co więcej, w swojej długiej historii Kościół współhistniał z różnymi modelami porządków i systemów politycznych. Również dzisiaj stara się to robić w oparciu o fundamentalne zasady etyki chrześcijańskiej. W ten sposób Kościół spełnia swoją „proroczą” funkcję we współczesnym świecie. Istotne zatem pozostaje analityczne spojrzenie na aktualne i będące przedmiotem ożywionej dyskusji modele życia publicznego, jak również krytyczna analiza powyższych systemów społeczno-politycznych z perspektywy personalizmu chrześcijańskiego.

Wprawdzie Wyszyński widział potrzebę zmiany struktur życia publicznego, nie uważał jednak tego za pierwszorzędne i najpilniejsze zadanie Kościoła. Nie poczuwał się również do tego, że on sam został powołany do zmiany ustroju państwowego. Jego krytyka problematyki systemowej w powojennej Polsce miała charakter merytoryczny i dotyczyła głównie aspektów antropologicznych i moralnych. Kardynał Wyszyński zdawał sobie jednak sprawę, że negatywne, aczkolwiek istotne elementy systemu społeczno-politycznego państwa niewątpliwie mogą ulec zmianie, jeśli wprowadzone innowacje systemowe pozwoliłyby na ukształtowanie właściwego porządku moralnego. Wyszyński wielokrotnie wypowiadał się na temat „usposobienia społecznego”, które pozwoliłoby na wprowadzenie sprawiedliwej, konsekwentnej i dobrze ugruntowanej zmiany społecznej. Jego zdaniem usposobienie społeczne powinno opierać się na fundamencie religii chrześcijańskiej, której celem jest przemiana ludzkiego serca (*metanoia*). W ten sposób odmienieni moralnie ludzie mogą stać się właściwym podmiotem i bazą dla prawidłowego rozwoju „dobra wspólnego”, jak też całej wspólnoty narodu i państwa¹.

W nauczaniu Wyszyńskiego dostrzega się również krytykę ideologii liberalnego kapitalizmu, rozumianej jednak głównie w kategoriach tzw. kapitalizmu kompradorskiego. W dzisiejszych czasach wielu krytyków koncepcji liberalnych podkreśla, że klasyczny liberalny kapitalizm jest zasadniczo niekompatybilny

¹ Por. S. Wyszyński, *Czas to miłość. Podczas uroczystości Wniebowzięcia Matki Bożej* (Jasna Góra, 15.08.1979), w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1946-1981*, Warszawa 1990, s. 889-891.

z nowoczesnymi programami gospodarczymi, a także z tak zwanym „planetarnym” ekosystemem². Dlatego, jeśli praw natury nie da się zmienić, podejście do fundamentalnych kwestii związanych ze światową polityką i gospodarką musi zostać gruntownie zrewidowane. W praktyce oznacza to obalenie najbardziej krytycznych „mitów” zakorzenionych w obecnych systemach gospodarczych i politycznych, opartych na zasadach liberalnego kapitalizmu³.

W kontekście tzw. niepełnych koncepcji systemowych kardynał Wyszyński miał na myśli nie tylko liberalny kapitalizm (zwłaszcza w jego najwcześniejszej formie kompradorskiej), ale przede wszystkim materialistyczny kolektywizm w wersji marksistowsko-leninowskiej. Według niego oczywiście oba systemy okazały się w różnym stopniu nieskuteczne⁴. Innymi słowy, ani jedna, ani różne koncepcje polityczne i ekonomiczne nie spełniły nadziei i oczekiwań społeczeństwa: „Fakt, że państwa komunistyczne oparły swoją gospodarkę na kapitalistycznym systemie pracy, jest po prostu owocem pochodnej kolektywizmu z kapitalizmem. To jest ich grzech pierworodny. Oba systemy wywodzą się z tej samej filozofii materialistycznej. Oba praktycznie głoszą pierwszeństwo rzeczy nad osobą – i oba nie bronią skutecznie człowieka przed demonem technokratyzmu, który oddał się w służbie ekonomii przeciwko prawom człowieka”⁵.

Głównym celem niniejszego artykułu jest ukazanie personalistycznej koncepcji życia społecznego w ujęciu Stefana Wyszyńskiego w kontekście doktryny liberalnego kapitalizmu, jak również zideologizowanych koncepcji realizujących idee socjalistyczne. Zasadniczą tezę podjętych przez autora analiz jest przedstawienie powyższych zagadnień nie tyle w kategoriach definiujących i uwiarygadniających ich specyfikę, ale przede wszystkim jako tzw. systemy niepełne, a więc koncepcje mało kompatybilne z humanistyczno-personalistyczną wizją człowieka i społeczeństwa reprezentowaną przez personalizm Wyszyńskiego. Ideologia liberalna i związany z nią kapitalizm, zakorzeniony w realiach połowy XIX w., podlegał jednak nieustannej ewolucji, często zmieniając swoją dynamikę rozwoju, główne parametry i specyfikę. Z kolei komunitarna ideologia socjalistyczna kształtowała się w dużej mierze jako swego rodzaju antyteza kapitalistycznej rzeczywistości XIX w. Nigdy jednak nie istniała ona w jednolitej i zintegrowanej formie. Powyższa koncepcja, określana jako doktryna o orientacji socjalistycznej, była w rzeczywistości hybrydą idei liberalno-kapitalistycznych, nawiązujących poniekąd do specyficznych form neofeudalnej biurokracji, tak jak w przypadku „realnego socjalizmu” w wersji PRL-u. Bardziej szczegółowa analiza powyższych koncepcji i ich krytyczna reinterpretacja w kontekście myśli personalistycznej

² Por. S.E. van der Leeuw, *Climate and Society: Lessons from the Past 10,000 Years*, AMBIO: A Journal of the Human Environment 37:2008, s. 476-482.

³ Por. S. Wyszyński, *Moc żywej wiary w ciężkiej sytuacji Kościoła. Do duchowieństwa w Gdańsku 23.11.1960*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 166.

⁴ Por. tenże, *Nasze dezyderaty. Do profesorów katolickiej nauki społecznej. (Jasna Góra, 22.01.1963)*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 196.

⁵ Por. tenże, *Problem pracy górników w Polsce. List do księdza biskupa Herberta Bednorza 2.02.1978*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 810-811.

Wyszyńskiego pozwala uświadomić niebezpieczeństwa związane z ideologicznie motywowanym propagowaniem skrajnych – często zafałszowanych – koncepcji człowieka i społeczeństwa oraz możliwością ich wykorzystania w konkretnej rzeczywistości społeczno-politycznej współczesnego świata.

W tej sytuacji należy postawić zasadnicze pytanie badawcze: w jaki sposób personalistyczna wizja osoby ludzkiej, przedstawiona przez Wyszyńskiego, definiuje podstawowe założenia antropologii społecznej w korelacji z doktryną liberalnego kapitalizmu, jak też komunitarnej ideologii socjalistycznej? Istotna jest w tym kontekście kwestia tzw. błędu antropologicznego. Biorąc pod uwagę złożoną spuściznę obu doktryn, ważne wydaje się pytanie o rolę humanitarno-personalistycznej koncepcji życia społeczno-politycznego przedstawionej przez kardynała Stefana Wyszyńskiego w politycznej *praxis* Polski powojennej? Nie bez znaczenia wydaje się również kwestia spuścizny nauczania prymasowskiego dla czasów współczesnych. Znalezienie odpowiedzi na powyższe pytania wymaga jednak podjęcia próby reinterpretacji zarówno w odniesieniu do doktryny liberalnego kapitalizmu, jak też ideologii socjalistycznych i odniesienia ich do paradygmatu chrześcijańskiej prakseologii personalistycznej. Jest to jednak kluczowe w kontekście wpływu powyższych koncepcji na uwarunkowania współczesnego świata. Jest to szczególnie ważne, zwłaszcza dziś, kiedy pojawiające się trendy często banalizują brutalny i antyhumanitarny charakter wielu z tych systemów, a często wręcz traktują „model totalitarny” – tak jak w przypadku komunizmu – jako „specyficzne zjawisko historyczne”, mające na celu rozwiązanie wielu złożonych zjawisk społecznych, politycznych, kulturowych czy też gospodarczych.

Podstawowym źródłem wykorzystanym do przygotowania niniejszego artykułu są przede wszystkim publiczne wypowiedzi Stefana Wyszyńskiego: przemówienia, kazania, homilie, listy pasterskie, a także publikacje książkowe. Ponadto wykorzystano wiele współczesnych opracowań dotyczących analizy wielowymiarowych zagadnień odnoszących się do obu powyższych ideologii. Dzięki temu analiza nauczania prymasowskiego w kontekście uwzględnionych zagadnień sytuuje poruszaną problematykę nie tylko w szerszym kontekście złożonej sytuacji powojennej Polski, ale uwzględnia także dynamiczny rozwój doktryny społecznej Kościoła w wymiarze międzynarodowym i ponadczasowym. Innymi słowy, sposób przedstawienia prezentowanej problematyki, a także jej zakres jest istotnym *novum* w literaturze przedmiotu. Analiza poruszanych tematów pozwala bowiem ukazać charakter powyższych systemów ideologicznych, biorąc pod uwagę skomplikowaną i pełną wyzwań sytuację powojennego Kościoła katolickiego, zmuszonego nie tylko do walki o przetrwanie, ale także o prawo do zachowania godności ludzkiej i tożsamości chrześcijańskiej narodu polskiego. Tym samym nieco bliższe spojrzenie na radykalne i „niepełne” ideologie determinujące fundamentalne doktryny współczesnego życia społecznego pozwala lepiej zrozumieć specyfikę współczesnych systemów ideologicznych, jak również elementy ich zafałszowania i zdeformowania powyższych koncepcji⁶.

⁶ Por. tenże, *Moc żywej wiary...*, s. 167.

1. Uwarunkowania ideologiczne: specyfika, różnorodność i monolityczność systemowa

Ideologia to dowolny zestaw uporządkowanych poglądów – religijnych, politycznych, prawnych, przyrodniczych, artystycznych, filozoficznych itp. – służący ludziom o tych samych ideach do wyjaśniania otaczającego ich świata. Społeczną funkcją ideologii jest artykułowanie celów działania i akceptowalnych sposobów ich osiągnięcia oraz motywowanie ich zasadności względami uznawanymi za wyższe niż interes indywidualny. Innymi słowy, ideologia wiąże się z wizją rzeczywistości, spójnym systemem wartości, a także z dyrektywami warunkującymi działania praktyczne. Zapotrzebowanie na ideologię wynika więc z potrzeby poszukiwania przez ludzi odpowiedzi na pytania o sens i sposób istnienia. W tym ujęciu ideologie są normatywne, ponieważ proponują określony światopogląd, obraz środowiska, który ukazuje zestaw przekonań, motywuje do działania, określa opinie, sądy, priorytety itp. Wielu współczesnych analityków twierdzi, że ideologia to nic innego jak „spójny system idei”, oparty na fundamentalnych założeniach dotyczących specyficznego podejścia do rzeczywistości. Niemniej jednak powyższe idee mogą, ale nie muszą być weryfikowane w odniesieniu do prawdy obiektywnej. Najważniejszą kwestią w tym przypadku jest fakt, że prezentowane „zideologizowane” pojęcia wydają się spójnymi, wielokrotnie powielanymi wzorcami zachowań potwierdzanymi przez subiektywne, aktualne i wiążące wybory, dokonywane przez odpowiednie grupy społeczne. Tego rodzaju nastawienie może stanowić odpowiednią inspirację do kształtowania ideologicznych koncepcji i konkretnych strategii działania⁷.

W tym kontekście wiara w ideologię sytuuje się w szerszym spektrum poglądów: od biernej akceptacji aż do żarliwej akceptacji i całkowitego oddania się danemu systemowi zbudowanemu na takich czy innych ideologicznych przesłankach. Ogólnie rzecz biorąc, ideologie polityczne wydają się pozostawać ambiwalentne moralnie (autonomia rzeczywistości ziemskich). Z etycznego punktu widzenia nie muszą być zatem ani dobre, ani złe⁸. Niemniej jednak Wyszyński bardzo mocno podkreśla: „To, że państwa komunistyczne oparły gospodarkę o kapitalistyczny system pracy, jest po prostu owocem związku pochodnego kolektywizmu z kapitalizmem. To jest ich grzech pierworodny. Obydwa bowiem systemy wyrastają z tej samej filozofii materialistycznej, obydwie praktycznie głoszą prymat rzeczy nad osobą – i obydwie nie bronią skutecznie człowieka przed demonem technokracji, który oddał się na służbę ekonomii przeciwko prawom osoby ludzkiej”⁹. W tym sensie personalistyczna myśl społeczna reprezentowana przez Wyszyńskiego oferuje szersze i bardziej krytyczne spojrzenie na metodologię społecznych doktryn społeczno-politycznych. Ponadto powyższa koncepcja jest bardziej

⁷ Por. P. James, M.B. Steger, *Introduction*, w: P. James, M.B. Steger (eds.), *Globalization and Culture, Ideologies of Globalism*, Los Angeles–London 2010, s. IX-XXXI.

⁸ Por. K. Mannheim, *Ideologie und Utopie*, Mannheim 2015.

⁹ S. Wyszyński, *Problem pracy górników...*, s. 810-811.

zgodna z uwarunkowaniami determinującymi funkcjonowanie człowieka w złożonym systemie gospodarki rynkowej¹⁰.

Oczywiście personalizm chrześcijański uważa różnorodność społeczną za naturalny i istotny czynnik rozwoju społecznego. Ma to swoje uzasadnienie w tym, że powyższy faktor sprzyja nie tyle „produktywizmowi” i pobudzaniu aktywności najzdolniejszych jednostek, ale jest ukierunkowany na dobro społeczeństwa jako całości¹¹. Dotyczy to przede wszystkim tzw. opcji na rzecz ubogich. Ludzie, którzy z różnych powodów są niezdolni do konkurencyjności czy to na rynku pracy, czy też w szerszej rzeczywistości społeczno-politycznej i gospodarczej – powinni być przedmiotem troski całego społeczeństwa, zwłaszcza jego najbogatszej części. Dla chrześcijan dobra materialne są bowiem darem Opatrzności, z którym wiążą się zaangażowanie, kreatywność i odpowiedzialność. Dlatego też odniesiony sukces i powodzenie nie powinny być traktowane jako czysto indywidualna i osobista zasługa, a więc w oderwaniu od wymiaru wdzięczności i służby całemu społeczeństwu¹².

2. Liberalizm: paradygmat i rzeczywistość

Centralnym tematem ideologii liberalnej jest nacisk na rolę jednostki i dążenie do zbudowania społeczeństwa, w którym indywidualni ludzie będą mogli realizować swoje własne interesy, a tym samym osiągać swoje życiowe spełnienie. Liberalowie uważają, że ludzie to przede wszystkim jednostki obdarzone rozumem i wolną wolą. Dlatego też mają prawo, a nawet obowiązek decydowania o własnym życiu. Ponadto, pomimo równych praw społecznych i politycznych, ludzie powinni być wynagradzani zgodnie z ich osobistymi talentami i indywidualnym wkładem w różnego rodzaju przedsięwzięcia natury społeczno-politycznej i gospodarczej. W sensie społeczno-politycznym społeczeństwa liberalne są zorganizowane wokół paradygmatu priorytetowych zasad konstytucjonalizmu i zgody społecznej, mających na celu ochronę obywateli przed niebezpieczeństwami autorytaryzmu i rządowej tyranii. Innymi słowy, klasyczny liberalizm był rozumiany jako apoteoza wolności społecznej, politycznej i ekonomicznej, rozumianej jako wolność w działalności gospodarczej i nieskrępowana indywidualna przedsiębiorczość. W tym kontekście także wolność działania i wymiany ma na celu maksymalizację zysków i realizację własnych interesów. Istotnym zatem aspektem liberalizmu jest dążenie do stworzenia systemu państwowego, w którym zaangażowanie i odpowiedzialność obywatelska łączą się z wydajnością ekonomiczną i dobrobytem, jaki społeczeństwa mogą osiągnąć dzięki pozytywnie rozumianej wolności, ciężkiej pracy, konkurencji i zaangażowaniu na rzecz „dobra wspólnego”¹³.

¹⁰ Por. R. Ficek, *Collectivism, Individualism, and Cardinal Stefan Wyszyński's Personalistic Concept of Man*, *Roczniki Nauk Społecznych* 12:2020 (1), s. 5-32.

¹¹ Por. S. Wyszyński, *Czas to miłość...*, s. 889-891.

¹² Por. tenże, *Homo oeconomicus, II kazanie świętokrzyskie 20.01.1974*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 582-585.

¹³ Por. P. Berkowitz, *Virtue and the Making of Modern Liberalism*, Princeton 2000, s. 184-188.

Oczywiście liberalizm nie jest doktryną jednorodną. Co więcej, w ciągu ostatnich dwustu lat bardzo wyraźnie zmienił swoje oblicze. Stwierdzenie to dotyczy zarówno liberalizmu filozoficznego i społecznego, jak też liberalizmu ekonomicznego, który znalazł swój konkretny wyraz w klasycznym kapitalizmie i jego nowoczesnych wariantach (w tym neokapitalizmie). Najistotniejszymi jednak standardami, z którymi kojarzy się ten system, są wolność, równość, własność, leseferyzm, swoboda działania, swoboda przedsiębiorstw, swoboda wymiany, swobodny przepływ kapitału, osób i towarów, wolny rynek, ograniczenie interwencji państwa itp. Idee liberalizmu, takie jak wolność, indywidualizm, ewolucja systemowa, bardzo szybko objęły nowe obszary ludzkiej egzystencji: światopoglądową, społeczną, polityczną i państwową, ekonomiczną, duchową i kulturową, a także religijną czy nawet kościelno-polityczną. Jednak poglądy liberalne wiążą się przede wszystkim z życiem politycznym i gospodarczym.

Nic więc dziwnego, że wiek XIX (rewolucja przemysłowa) został pod wieloma względami okresem zdominowanym przez ideologię liberalną. Gdy industrializacja rozprzestrzeniła się na kraje zachodnie, tam również triumfowały idee liberalne. Co więcej, liberałowie opowiadali się za uprzemysłowionym i rynkowym porządkiem gospodarczym, „wolnym” od ingerencji rządu, w którym przedsiębiorstwa mogłyby szukać realizacji swoich działań i zysku. W tym sensie zachęcano państwa do swobodnego handlu i międzynarodowej wymiany na wielu płaszczyznach.

Tego rodzaju system kapitalizmu przemysłowego po raz pierwszy rozwinął się w Wielkiej Brytanii od połowy XVIII w., a następnie rozprzestrzenił się na Amerykę Północną i całą Europę. Od XX w. kapitalizm przemysłowy silnie odwoływał się do krajów rozwijających się w Afryce, Azji i Ameryce Łacińskiej. Także tutaj rozwój społeczno-polityczny i gospodarczy definiowano zasadniczo w kategoriach rozwiniętego Zachodu. Mimo wszystko jednak tzw. kraje rozwijające się często odrzucały atrakcyjność liberalnego kapitalizmu, ponieważ ich polityczna specyfika i kultura kładły nacisk przede wszystkim na komunitarną wizję życia społecznego, nie zaś na jednostkę. Innymi słowy, stanowiły one bardziej podatny grunt dla rozwoju różnych form ideologii socjalistycznej, ale także nacjonalizmu czy też religijnego fundamentalizmu.

Współczesne systemy polityczno-gospodarcze, odwołujące się do ideologii liberalnej, zawierają szeroki wachlarz konkurujących ze sobą koncepcji. Należą do nich: „szkoła chicagowska”¹⁴, „szkoła austriacka”¹⁵, przedstawiciele tzw. teoretyków wyboru publicznego¹⁶, „ekonomiści instytucjonalni”¹⁷,

¹⁴ Por. R.B. Emmett, *The Elgar Companion to the Chicago School of Economics*, Cheltenham, UK 2010.

¹⁵ Por. H. Hagemann, T. Nishizawa, Y. Ikeda, *Austrian Economics in Transition: From Carl Menger to Friedrich Hayek*, London–New York 2010.

¹⁶ Por. S. Behrends, *Neue Politische Ökonomie. Systematische Darstellung und kritische Beurteilung ihrer Entwicklungslinien*, München 2001; R.G. Holcombe, *The Median Voter Model in Public Choice Theory*, *Public Choice* 61:1989, s. 115-125.

¹⁷ Por. K.W. Kapp, *The Foundations of Institutional Economics*, London–New York 2011.

monetaryści¹⁸, przedstawiciele „keynesizmu”¹⁹, „georgizm”²⁰, dystrybucjonizm²¹, różne formy socjalizmu demokratycznego²², jak też wiele innych koncepcji polityczno-ekonomicznych, nawiązujących do doktryny liberalnej. W powszechnym rozumieniu jednak, kwestie liberalizmu politycznego i gospodarczego są klasyfikowane w kategoriach tzw. teorii neoklasycznej. Innymi słowy, odwołują się one do klasycznych idei kapitalistycznych, zwykle kojarzonych z koncepcjami Adama Smitha, Davida Ricardo czy innych ideologów systemu z XIX i początku XX w.

Przedstawiając powyższe idee w świetle współczesnych uwarunkowań polityczno-ekonomicznych, zasadnicze idee personalizmu chrześcijańskiego nawiązują często do myśli św. Tomasza z Akwinu, a w konsekwencji do Arystotelesa. Wyraża się to głównie w kontekście tak istotnych kwestii, jak sprawiedliwość społeczna czy też idea solidarności społecznej²³. Nic dziwnego, że także personalistyczna wizja życia społecznego w ujęciu Wyszyńskiego podkreśla potrzebę ukazania znaczenia i współzależności między sprawiedliwością społeczną a sferą działalności politycznej i ekonomicznej. Pojęcie sprawiedliwości społecznej jest bowiem głęboko zakorzenione w idei godności człowieka, co z kolei wydaje się podważać legalistyczną logikę praw własności, dystrybucji dóbr oraz współczesnych stosunków politycznych i ekonomicznych, warunkujących ideę sprawiedliwości ekonomicznej²⁴.

Z punktu widzenia ideologii liberalnej istotnym czynnikiem zaangażowania w politykę i gospodarkę jest współczesna „laicka” koncepcja sprawiedliwości w życiu publicznym, ale często naruszająca zasady sprawiedliwości społecznej, rozumianej w kategoriach personalizmu chrześcijańskiego²⁵. W tym sensie, zdaniem Wyszyńskiego, kluczowe jest dokonanie istotnych zmian w liberalnym systemie polityczno-gospodarczym i uświadomienie ludziom, że wiele osiągnięć tzw. liberalnej gospodarki rynkowej wynika często z czynników pozaekonomicznych. Ponadto ekonomia jako dyscyplina naukowa wymaga ukierunkowania na aksjologię (wartości moralne). Implikuje to dowartościowanie godności osobowej podstawowego podmiotu działalności gospodarczej, którym jest osoba ludzka w wymiarze egzystencjalnym i ontycznym, a nie promocja człowieka rozumianego

¹⁸ Por. J.K. Galbraith, *Das Scheitern des Monetarismus. Von den Theorien Milton Friedmans zur Weltfinanzkrise*, *Blätter für deutsche und internationale Politik* 9:2008, s. 69-80.

¹⁹ Por. R. Dimand, *The Origins of the Keynesian Revolution*, Aldershot 1988; R.J. Gordon, *What Is New-Keynesian Economics?* *Journal of Economic Literature* 28:1990 (3), s. 1115-1171.

²⁰ Por. Council of Georgist Organizations, *An Introduction to Georgist Philosophy and Activity*, <http://www.cgocouncil.org/cwho.html> [dostęp: 9 XII 2019].

²¹ Por. D.W. Cooney, *Distributism Basics: A Brief Introduction*, <https://ethikapolitika.org/2014/08/08/distributism/> [dostęp: 9 VII 2019].

²² Por. P. Wilberg, *Deep Socialism: A New Manifesto of Marxist Ethics and Economics*, London 2003, s. 3-38; R. Pipes, *Property and Freedom*, New York 2000, s. 209-281.

²³ Por. G. Small, *Connecting Economics to Theology*, *Solidarity: The Journal of Catholic Social Thought and Secular Ethics* 1:2011 (1), s. 1-2.

²⁴ Por. R. Ficek, *Love, Mercy and Social Justice in the Context of Cardinal Stefan Wyszyński's Personalist Concept of Social Life*, *Collectanea Theologica* 91:2021 (1), s. 103-108.

²⁵ Por. H. Perkins, *Confession of an Economic Hit Man*, San Francisco 2004.

w uproszczonych i spłyconych kategoriach *homo oeconomicus*²⁶. Uwypuklając to zagadnienie, koncepcja życia społecznego prezentowana przez personalizm Wyszyńskiego wskazuje na dorobek nie tylko myśli tomistycznej, ale i personalistycznej. Ma to kluczowe znaczenie obecnie, gdy nauki społeczne, akcentując szeroko rozumiany „humanitaryzm”, dystansują się wobec idei miłości i miłosierdzia jako istotnej zasady życia społecznego. Co więcej, pojęcia miłości i miłosierdzia nie znajdują praktycznego uznania we współczesnych teoriach socjologicznych. Powyższe wartości mają również zbyt małe i niewystarczające znaczenie zarówno w dzisiejszej psychologii, jak i we współczesnych doktrynach politycznych i ekonomicznych. Niewątpliwie zarówno tomizm, jak i personalizm opierają się na idei miłości i miłosierdzia jako fundamencie chrześcijańskiej wizji życia społecznego²⁷.

Kardynał Wyszyński zdaje sobie z tego sprawę. W swoim nauczaniu często wspomina o „dyspozycjach społecznych” zakorzenionych w chrześcijańskim systemie wartości, które powinny stymulować, kształtować i rozwijać zarówno społeczno-polityczną, jak i gospodarczą transformację rzeczywistości ziemskiej. Innymi słowy, porządek społeczny oparty na systemie personalistycznym prowadzi do przemiany osoby ludzkiej (*metanoia*) zarówno indywidualnej, jak i społecznej. Dlatego tylko zmiana moralna, skierowana na dojrzałą osobowość, jest warunkiem właściwej modyfikacji wszelkich struktur życia publicznego, a także podstawą budowania „wspólnego dobra” całego społeczeństwa²⁸. Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że liberalizm, a przede wszystkim liberalny kapitalizm jako ideologia w swojej różnorodności, jest pojęciem dość trudnym do zdefiniowania. W praktyce termin „liberalny kapitalizm” odnosi się do bardzo zróżnicowanych systemów charakteryzujących gospodarkę rynkową. Pojęcie to obejmuje zarówno tzw. kapitalizm dobrobytu, typowy dla współczesnych liberalnych demokracji zachodnich, kapitalizm „kompradorski”, oparty na klienteli politycznej (kapitalizm kolesiów), czy „kleptokratyczne” systemy kapitalistyczne, często charakterystyczne dla skorumpowanych krajów Trzeciego Świata (kleptokracja). Niemniej jednak egzemplifikacja liberalnych idei takich myślicieli, jak Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus czy John Stuart Mill, pokazuje, że klasyczna forma systemu kapitalistycznego jest tylko modelem teoretycznym²⁹.

Troska o biednych i potrzebujących pomocy wynika również z politycznego pragmatyzmu. Zbytne nierówności społeczne zawsze prowadzą do antagonizmów i niepokoїв społecznych. W konsekwencji są one poważnym zagrożeniem dla całego społeczeństwa. Odpowiednikiem dawnej idei *homo oeconomicus* jest współcześnie *ekonomizm*, który redukuje wszystkie relacje społeczne do logiki

²⁶ Por. A.K. Sen, *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford 1981.

²⁷ Por. R. Ficek, *Love, Mercy and Social Justice...*, s. 112-126.

²⁸ S. Wyszyński, *Problem pracy górników...*, s. 810-811.

²⁹ Por. R. Ficek, *Christians in Socio-Political Life: An Applied Analysis of the Theological Anthropology of Cardinal Stefan Wyszyński, Primate of Poland*, Toruń 2020, s. 107-121; J. Bartyzel, *W gąszczu liberalizmów. próba periodyzacji i klasyfikacji*, Lublin 2004.

gospodarki rynkowej. W tym sensie ekonomizm traktowany jest przez wielu przedstawicieli liberalizmu jako ideologia charakteryzująca się swego rodzaju wiarą, niczym system quasi-religijny. Ich zdaniem kultywowanie tego rodzaju nowoczesnej religii jest bardzo istotne dla funkcjonowania globalnej gospodarki rynkowej, uzasadniania personalnych decyzji, legitymizacji wielu „moralnie wątpliwych” strategii marketingowych, jak również wyjaśniania i racjonalizacji świata jako „globalnej wioski”, w której funkcjonują zasady stworzone przez globalny system ekonomii światowej. Swoją drogą ekonomizm próbuje często wchodzić w synkretyczne relacje z instytucjonalizowaną religią, mimo że narusza to często jej istotne zasady³⁰. Oczywiście ekonomizm rozumiany w kategoriach globalistycznych posługuje się językiem swojej ideologii, dla której naczelnym zadaniem jest „dobro całej ludzkości”, pojmowane jednak w bardzo specyficzny sposób. Tego rodzaju „niepoddawane krytyce” ekonomiczne *credo* – często traktowane jako niepodważalny dogmat współczesności – przeniesione zostało na inne dziedziny życia społecznego, w tym przede wszystkim na ekologię. Ma to szczególnie istotne znaczenie zwłaszcza obecnie, kiedy wyznawcy ekologii coraz bardziej próbują wykorzystywać narrację społeczno-ekonomiczną w celu racjonalizacji swoich działań, ukierunkowanych na ochronę całego ekosystemu, dla którego największym zagrożeniem wydaje się człowiek.

3. Socjalizm: koncepcja i jej recepcja

Socjalistyczna (kolektywistyczna) koncepcja człowieka różni się od antropologii indywidualistyczno-liberalnej, zwłaszcza od jej skrajnego i bardzo specyficznego wariantu: „nazistowskiego socjalizmu narodowego”. Warto zauważyć, że powyższa ideologia stała się oficjalnym programem nazistowskiej partii narodowosocjalistycznej NSDAP. To właśnie ona położyła teoretyczne podwaliny pod nazistowską strategię ekspansji militarnej, która w konsekwencji doprowadziła do straszliwej hekatomby II wojny światowej³¹. Przerazająca jest wizja życia ludzkiego przedstawiona przez ideologów III Rzeszy, zwłaszcza w odniesieniu do społeczności „gorszych rasowo”. Niemniej jednak cechą charakterystyczną powyższej ideologii była przede wszystkim niechęć do wszelkiego rodzaju wartości personalistycznych, zarówno intelektualnych, jak i moralnych, zwłaszcza w wersji chrześcijańskiej³².

W odpowiedzi na wiele niedociągnięć, związanych w szczególności z klasycznym kapitalizmem typowym dla XIX w., powstało wiele alternatywnych systemów politycznych i gospodarczych o proweniencji socjalistycznej. Jednym z nich

³⁰ Por. P. Berkowitz, *Virtue and the Making of Modern Liberalism...*, s. 15-22.

³¹ Por. S. Wyszynski, *Miłość i sprawiedliwość...*, s. 47; R. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, London 2005; D. Redles, *Hitler's Millennial Reich: Apocalyptic Belief and the Search for Salvation*, New York 2005.

³² Por. S. Wyszynski, *Miłość i sprawiedliwość...*, s. 47.

był komunizm, którego podwaliny zostały opracowane głównie przez Karola Marksa, Fryderyka Engelsa i zmodyfikowane przez Włodzimierza Lenina³³. Powyższy system był przedmiotem szczególnie intensywnej analizy przeprowadzonej przez Stefana Wyszyńskiego. Przez większość bowiem swojego życia prymas Polski musiał konfrontować się z marksistowską koncepcją ateistycznego systemu komunistycznego, który walczył nie tylko z Bogiem, ale także – a może przede wszystkim – z człowiekiem³⁴.

Samo określenie „socjalizm” było używane w celu przeciwstawienia się idei liberalno-indywidualistycznej. Socjalizm kładł nacisk przede wszystkim na komunitarny, a nie na indywidualny aspekt ludzkiej egzystencji. Popularność ideologii socjalistycznej wiązała się głównie ze sprzeciwem wobec coraz bardziej agresywnego indywidualistycznego kapitalizmu kompradorskiego, racjonalistycznej „szkoły prawa naturalnego”, która wydawała się zbyt abstrakcyjna, mało empiryczna, a przez to w dużej mierze niepraktyczna dla przeciętnego człowieka. W tym kontekście wolność ograniczana jest jedynie przez obowiązujące prawo stanowione, z pominięciem moralności (prawo naturalne jest rzeczywistością pozaustawową). Powyższa sytuacja trwa praktycznie do dziś, choć w łagodniejszej formie (np. prawa człowieka). A przecież prawo może być niemoralne, ma luki, podlega różnym interpretacjom, jest narzucane pod presją doraźnych potrzeb, a także jest wynikiem wielu kompromisów itp. Nic więc dziwnego, że w personalistycznej refleksji Wyszyńskiego pojawia się ostra krytyką marksizmu-leninizmu, a komunistyczna wizja życia społecznego – jak podkreśla prymas – charakteryzuje się błędną koncepcją antropologiczną. W tym sensie fundamentalnym wymiarem personalistycznej wizji życia społecznego jest integralna koncepcja osoby ludzkiej, będąca podstawą istnienia i funkcjonowania wszelkich struktur społecznych³⁵.

Zgodnie z tradycją heglowską i marksistowską, ideologia socjalistyczna podkreślała, że poznanie prawdy (epistemologia), czyli właściwe poznanie, zakłada działanie prowadzące do jej urzeczywistnienia. W tym sensie teoria i praktyka dochodzenia do prawdy to tylko dwie strony tego samego procesu. Przekonanie to opierało się na heglowskiej tezie podkreślającej, że to, co realne, jest prawdziwe. Problem, który wiąże się analizowanym stanowiskiem ontologicznym i epistemologicznym, polega na tym, że idea absolutnej i całkowitej władzy (siła) pojawia się wraz z aksjomatem pełnej wiedzy – a co za tym idzie, absolutnej kontroli, służącej urzeczywistnieniu lub utrzymaniu „prawdziwej wizji” rzeczywistość. Powyższa teoria zakłada również jeden cel dla społeczeństwa jako całości: realizacja ideologicznych ideałów socjalistycznych w konkretnej rzeczywistości życia publicznego. Odrzucona zostaje jednak kwestia poszukiwania obiektywnej prawdy. Sama bowiem ideologia socjalistyczna dostarcza odpowiednią ilość „danych”,

³³ Por. M. Bloch, *Marxism and Anthropology*, New York 2010.

³⁴ Por. S. Wyszyński, *Miłość i sprawiedliwość...*, s. 46-47.

³⁵ Por. tenże, *Spoleczność przyrodzona i nadprzyrodzona. II Konferencja Akademicka. Warszawa – kościół św. Anny, 16.02.1957*, w: tegoż, *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956-1981*, vol. 1-67. Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, vol. 2,61.

które legitymizują istniejący porządek rzeczy. W tym sensie zasadniczym celem i zadaniem zwolenników komunitarystycznej wizji życia społecznego nie jest zrozumienie rzeczywistości, w której żyją, ale jej rewolucyjna zmiana. Powyższa teza wyrażona przez Marksa stała się podstawą doktryny komunistycznej³⁶.

W kontekście filozofii personalistycznej wyakcentowanie kwestii człowieka, podkreślanie jego godności osobistej ukazuje niewątpliwy prymat, jaki ma on w całym życiu społecznym, kulturalnym, gospodarczym i politycznym. Innymi słowy, człowiek jest zasadą, podmiotem i celem wszystkich urządzeń społecznych³⁷. Specyficzna pozycja bytowa – charakterystyczna tylko dla człowieka – determinuje zarówno jego funkcjonowanie w rzeczywistości społecznej, jak i określa jego właściwe miejsce w całej strukturze ontycznej³⁸. Nic więc dziwnego, że Wyszyński zdecydowanie sprzeciwiał się marksistowsko-leninowskiej ideologii materialistycznej i uważał ją za największe zagrożenie dla chrześcijaństwa. Jako ideologia głosząca materialistyczną wizję osoby ludzkiej i życia społecznego koncepcja marksistowsko-leninowska została uznana za szczególnie niebezpieczną dla chrześcijańskich dążeń, podkreślających poszanowanie godności człowieka i kształtowania ładu społecznego w oparciu o wartości personalistyczne. Co więcej, powyższa koncepcja kwestionuje istnienie jakiegokolwiek duchowego wymiaru w życiu człowieka. Tym samym, zdaniem Wyszyńskiego, jest to poważna aberracja, odrzucająca wymiar nadprzyrodzony, duchowy, jak również całą sferę religijną człowieka. Uznane zostają jedynie takie zjawiska, które można poznać tylko poprzez doświadczenie zmysłowe, w ten sposób zaślepiając i odwodząc ludzi od nadprzyrodzonej i wiecznej egzystencji. W konsekwencji, jak stwierdza Wyszyński: „Człowiek współczesny – ten powalony olbrzym, zakuty w krępujące go blachy techniki, technicyzmu, technokracji, która mu pomaga żyć i zarazem przeszkadza – musi odzyskać wolność dzieci Bożych, aby mógł wstać, chodzić swobodnie i wypełniać zadania wyznaczone mu przez Stwórcę”³⁹. Zdaniem Wyszyńskiego, jedynie w personalizmie chrześcijańskim człowiek – integralna jedność materii i ducha, tworząca podmiot ludzkiego działania – wyraża swój personalny stosunek do świata, który sprowadza się do wielorakich i skomplikowanych relacji z otaczającą rzeczywistością społeczną. Żadne z nich nie jest jednak w stanie w pełni zaspokoić jego złożonych i zróżnicowanych potrzeb. Niemniej jednak otwartość człowieka określa potencjalność ludzkiej egzystencji, a także zdolność i możliwość jego rozwoju, transcendencji i osiągnięcia osobistego spełnienia⁴⁰.

³⁶ Por. D. Pietrzyk-Reeves, *Błąd antropologiczny komunizmu i odwrót od polityki*, w: *Totalitaryzm a zachodnia tradycja*, red. M. Kuniński, Kraków 20016, s. 102.

³⁷ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965), nr 25.

³⁸ Por. S. Wyszyński, *O katolickiej woli życia. List pasterski na Wielkanoc 1947*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 34-36.

³⁹ Tenże, *Duch Ewangelii w organizacji życia społeczno-zawodowego i publicznego w Polsce*, w: tenże, *Nauczanie społeczne...*, s. 808.

⁴⁰ Por. tenże, „*Homo Dei*”. *I kazanie świętokrzyskie 13.01.1974*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 576; W. Gałkowski, *Być czy mieć?*, *Ethos* 3:1990 (11-12), s. 328.

W tym sensie „(...) życie człowieka jest początkiem, zapowiedzią i warunkiem innych darów – doczesnych i wiecznych”⁴¹.

Duchowo-cieleśna natura istoty ludzkiej, wyrażająca się w jej wolnym i rozumnym działaniu, stanowi zatem konstytutywną właściwość człowieka. W tym znaczeniu osoba ludzka jest czymś jednym, trwałym, zintegrowanym, mimo ontologicznego złożenia – a jednocześnie jest ona bytem jednoczącym i integrującym w sobie rozliczne działania i cechy jako ich podmiot, podłoże i przyczyna. Element duchowy w człowieku odgrywa rolę widzialnego znaku bliskości Boga wobec świata materialnego. Poprzez ciało osoba ludzka łączy się z otaczającym ją światem, jest jego częścią, w nim żyje i działa, podlega jego prawom, ale też zajmuje w nim wyjątkową pozycję. Jest jego panem: organizuje go, opanowuje, przetwarza i korzysta z niego dla swego życia i rozwoju. Cieleśność, jako element materialny, jest jednocześnie pomostem łączącym rzeczywistość świata materialnego z wymiarem transcendentnym, czyli z samym Bogiem⁴².

4. W poszukiwaniu „innej drogi”

Zniekształcona wizja świata i osoby ludzkiej nie tylko pozbawiła człowieka istotnej sfery duchowej, ale także sprowadziła go do poziomu typowego wytworu świata materialnego. Prowadzi to do zniekształcenia podstawowych wymiarów ludzkiego życia, uniemożliwiając człowiekowi pełną realizację jego potrzeb i celów⁴³. Krytyka tzw. systemów niepełnych, dokonana przez Wyszyńskiego, miała na celu przede wszystkim określenie podstawowych zasad, na których powinno być budowane zaangażowanie chrześcijan w rzeczywistość społeczno-polityczną. Oczywiście w swojej analizie liberalno-kapitalistycznego i kolektywistycznego modelu życia społecznego prymas odwołuje się do nauczania papieży i Magisterium Kościoła. Jego zdaniem powyższe systemy zanegowały podstawowe idee chrześcijańskiej wizji życia społecznego i politycznego, jak również podmiotowość członków wspólnoty państwowej. Pomimo swoich niewątpliwych zalet także liberalny kapitalizm nie przyczynił się do wyzwolenia obywateli, ponieważ „człowiek nie jest jeszcze szanowany. Nadal jest niewolnikiem, to państwa, to znów materii. Ale nie zmienia postaci rzeczy, czym jest niewolnikiem: złota, materii czy państwa”⁴⁴.

⁴¹ S. Wyszyński, *W obronie życia nienarodzonych*, w: *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 118.

⁴² Por. tenże, *Uświęcenie doczesności. Do duchowieństwa Warszawy 3.08.1962*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 3.

⁴³ Por. tenże, *Duch Boży w wolnym człowieku. Podczas bierzmowania młodzieży akademickiej w Warszawie 19.05.1977*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 779-780; S. Jaroński, *Kultura gospodarcza*, *Ateneum Kapłańskie* 62:1970, vol. 75, s. 240-247; R. Ficek, *Christians in Socio-Political Life...*, s. 176-182.

⁴⁴ *Moc żywej wiary w ciężkiej sytuacji Kościoła*, s. 166.

W personalistycznej wizji życia społecznego głoszonej przez Wyszyńskiego należy wyróżnić kilka istotnych, podstawowych identyfikatorów krytyki zarówno systemu kapitalistycznego, jak również socjalizmu. Wyrażają one wskazania postaw i wartości niezbędnych dla utrzymania chrześcijańskiego porządku moralnego i społecznego, zagrożonego zarówno przez liberalny kapitalizm, jak i ideologię socjalistyczną. Wśród nich możemy wyróżnić: prawa człowieka, w tym prawo do godnego życia, a także odpowiedzialności za życie społeczne. Jednak najcięższym zarzutem przeciwko ideologii liberalnej, jak też socjalistycznej – zwłaszcza w wersji marksistowsko-leninowskiej – była błędna koncepcja osoby ludzkiej⁴⁵.

Innymi słowy, jednym z najbardziej krytycznych błędów współczesnej filozofii, który położył podwaliny pod klasyczny liberalny kapitalizm, jest jednostronny model człowieka, skupiający się na człowieku jako jednostce, ignorując jego wymiar osobisty. Mylenie pojęć „jednostka” i „osoba” jest niebezpieczne ze względu na ich społeczne konsekwencje, ponieważ autonomia jednostki nie oznacza jeszcze rozwoju osoby jako takiej. Z kolei w ideologii socjalistycznej – zwłaszcza w wersji marksistowsko-leninowskiej – człowiek jest całkowicie podporządkowany „kolektywowi”. W tym kontekście kardynał Wyszyński stwierdza: „Najwspanialszym dziełem Boga w porządku nadprzyrodzonym jest człowiek. Stworzony na obraz i podobieństwo Boże, mało co mniejszy od Aniołów, uwieczony chwałą i czcią przez Stwórcę, staje człowiek między niebem a ziemią jako Król i Władca ziemi i jako dziedzic nieba. W tym kontekście wartość osoby ludzkiej jest warunkowana nie tylko jej Boskim pochodzeniem i podobieństwem do Boga, ale również ukazana jest w odniesieniu do tajemnicy Trójcy Świętej, jak też misterium Wcielenia i Odkupienia przez Jezusa Chrystusa”⁴⁶; „W hierarchii wartości na czele stoi Bóg Ojciec, Stworzyciel nieba i ziemi, potem – człowiek jako owoc miłości Bożej, a następnie – świat materialny, który jest dany człowiekowi, aby czynił sobie ziemię poddaną”⁴⁷.

Zdaniem prymasa postępy gospodarczy uwarunkowany liberalizmem i wyrosłym na jego gruncie klasycznym kapitalizmem, a także kolektywizm, powinny zdecydowanie podlegać władzy ludzkiej. Nie można więc zgodzić się na akumulację ogromnych środków produkcji i pozostawienie ich arbitralności wąskiej grupy beneficjentów systemu politycznego i gospodarczego. Zdaniem Wyszyńskiego człowiek, dzięki swojej społecznej naturze, jest początkiem i celem życia społecznego. I choć do swojego rozwoju potrzebuje on wspólnoty rodzinnej, państwowej, kulturalnej, religijnej i ekonomicznej, wykracza poza swoje granice ze względu na niezwykle strukturę życiową⁴⁸. Według Wyszyńskiego „w naszym myśleniu społeczno-politycznym zawsze musimy zachować prymat człowieka (...). Nawet jeśli

⁴⁵ Por. S. Wyszyński, *Duch Ewangelii w organizacji życia...*, s. 808.

⁴⁶ Tenże, *O katolickiej woli życia...*, s. 34.

⁴⁷ Tenże, *Najważniejszą wartością na świecie jest człowiek. Do delegacji NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze 19.10.1980*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 962.

⁴⁸ Por. S. Wyszyński, *Kościół jest najlepszym sprzymierzeńcem waszych dążeń. Do NSZZ „Solidarność” regionu Wielkopolska. Gniezno 4.02.198*, w: tegoż, *Do „Solidarności”*, Warszawa 1996, s. 50.

urodził się w XX lub następnym stuleciu, przez wieki istniał w Bożych myślach i planach. Dlatego człowiek został powołany do istnienia wcześniej niż jakakolwiek wspólnota rodzinna, narodowa czy państwowa”⁴⁹.

W tym sensie personalistyczna wizja życia społecznego, zawierająca tajemniczą syntezę cierpienia i radości, odzwierciedla odwieczną dychotomię łaski i grzechu. Z kolei twórcze zaangażowanie w przemianę doczesności staje się dramatyczną walką, która przynosi satysfakcję i szczęście, ale jednocześnie powoduje trud, udrękę i cierpienie. Wprawdzie powyższa perspektywa wyraża się w różnych formach, jest ona nieodłącznym elementem wszelkiej działalności człowieka. Niemniej jednak kształtowanie „dobra wspólnego”, służebna rola wobec narodu i jego podstawowych struktur społecznych są podstawowym zadaniem państwa, ponieważ „państwo jest *bonum commune*, dobrem wspólnym całego narodu i wszystkich jego obywateli”⁵⁰. Dlatego oczekuje się, że wspólnota państwowa będzie służyła dobru wspólnemu całej zróżnicowanej społeczności obywateli kraju⁵¹. Dobro wspólne nie może być jednak rozumiane wyłącznie w kategoriach dobrobytu materialnego. Powyższy termin obejmuje również dobroć duchową. Dlatego nie można jej sprowadzić jedynie do poziomu materialnego, jakości usług publicznych ani mierzyć wyłącznie parametrami ekonomicznymi lub ideologicznymi. Wyszyński wielokrotnie podkreślał, że dobro wspólne zawiera zarówno elementy doczesne, jak i nadprzyrodzone. Natomiast osoba ludzka ma przede wszystkim transcendentne nadzieje i aspiracje⁵².

Prakseologiczny charakter nauczania prymasa Wyszyńskiego sprawia, że jego zainteresowanie omawianą problematyką koncentruje się przede wszystkim na transcendencji aksjologicznej osoby ludzkiej. Wyraża się ona w stosunku człowieka do sfery wartości niższych – ekonomicznych czy życiowych – oraz wartości wyższych – poznawczych, moralnych i estetycznych. Urzeczywistnienie tych wartości warunkuje nie tylko prawidłowy rozwój psychiczny i duchowy człowieka, ale także ostateczne osiągnięcie transcendentnego wymiaru człowieczeństwa, który w pełni realizuje się w Bogu⁵³. W ten sposób życie społeczne we wszystkich jego wymiarach potwierdza pełną i autentyczną transcendencję człowieka. Główny cel zaangażowania w doczesność nie ogranicza się bowiem do wymiaru społeczno-ekonomicznego. A personalistyczna wizja osoby ludzkiej pozwala człowiekowi spojrzeć na swoje życie jako na dar Boży, który przekracza granice śmiertelności i sięga perspektywy „nowego nieba i nowej ziemi” (por. Ap 4,2-8; 21,2-10).

⁴⁹ S. Wyszyński, *Matka – Syn – rodzina*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 679.

⁵⁰ Tenże, *Naród – Kościół – Państwo. Kazanie świętokrzyskie 25.01.1976*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 713.

⁵¹ Tamże, s. 711.

⁵² Por. S. Wyszyński, *Sumienie prawe u podstaw odnowy życia narodowego. Do wiernych w archikatedrze warszawskiej 6.01.1981*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 992.

⁵³ Por. S. Wyszyński, *Budowa kultury chrześcijańskiej. Do członków „Odrodzenia” na Jasnej Górze 15.09.1979*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne...*, s. 895-897; tenże, *Budowanie Wrocławia z żywych i wybranych kamieni. Wrocław – kościół św. Wojciecha 15.10.1966*, w: tegoż, *Z rozważań nad kulturą ojcystą*, Warszawa 1998, s. 104-106.

Zakończenie

Personalistyczna koncepcja życia społecznego w rozumieniu kardynała Wyszyńskiego nie ograniczała się jedynie do krytyki tzw. niepełnych systemów politycznych, opartych bądź to na założeniach ideologii kapitalistycznej, bądź też na socjalistyczno-komunistycznej doktrynie kolektywistycznej, zwłaszcza o proweniencji marksistowsko-leninowskiej. Wielokrotnie mówiąc o kwestiach społeczno-gospodarczych i politycznych w tym kontekście, prymas ukazywał je poprzez pryzmat depozytu wiary i moralności chrześcijańskiej. Głównym motywem tego rodzaju dążeń było przedstawienie personalistycznej wizji życia społecznego w perspektywie stwórczo-zbawczej historii zbawienia, z uwzględnieniem autonomii rzeczywistości ziemskiej, rozumianej jako rzeczy stworzone i społeczności ludzkie cieszące się własnymi prawami i wartościami.

Zakorzenie personalistycznej wizji życia społecznego przede wszystkim w objawieniu biblijnym i katolickiej doktrynie społecznej, poparte dobrą orientacją w ówczesnych przemianach historycznych, społecznych, gospodarczych i politycznych, tworzy oryginalną koncepcję zaangażowania chrześcijan w życie społeczno-polityczne. Jest to jednak istotne, zwłaszcza w kontekście specyficznej sytuacji społeczno-politycznej kraju zdominowanego przez materialistyczną ideologię marksistowską, która głosząc pozorny kult pracy i postępu, zdegradowała praktycznie wszystkie wymiary ludzkiej aktywności, w tym przede wszystkim człowieka.

Personalistyczna wizja zaangażowania w życie publiczne, prezentowana przez kardynała Wyszyńskiego, ukazuje ludzkie działania w wymiarze społeczno-gospodarczym i politycznym z punktu widzenia tajemnicy Boga, Kościoła i wydarzeń stwórczo-zbawczych. W tym teologicznym sensie, współpracując w dziele stworzenia, człowiek uczestniczy w stwórczej tajemnicy Boga, dodatkowo potwierdzonej przez Jezusa Chrystusa, który objawia się w Kościele i świecie. W ten sposób twórcze zaangażowanie człowieka w doczesne życie ziemskie staje się płaszczyzną jego spotkania z Osobą Stwórcy i Zbawiciela, sama zaś sfera publiczna – miejscem, w którym personalistyczny świat człowieka (*homo Dei*) spotyka się ze światem materii. Konkluzja jest taka, że efekty ludzkiej działalności twórczej nie mogą być postrzegane wyłącznie w kategoriach ideologiczno-marketingowych, ale są objawieniem się osoby ludzkiej w przestrzeni materialnej rzeczywistości, wpisanej w sferę *sacrum*. Poprzez tak rozumianą działalność twórczą człowiek określa swoją indywidualność i ujawnia prawdę o sobie. Personalistyczny zarys nauczania Wyszyńskiego, podkreślający żywotny wymiar zaangażowania człowieka w życie społeczne, rozumiany jest przede wszystkim w kategoriach osobistego powołania. Jego realizacja staje się zasadniczym zadaniem osoby ludzkiej, co ma fundamentalne znaczenie zarówno w wymiarze naturalnym, jak i nadprzyrodzonym.

Bibliografia

- Bartyzel J., *W gąszczu liberalizmów. Próba periodyzacji i klasyfikacji*, Lublin 2004.
- Behrends S., *Neue Politische Ökonomie. Systematische Darstellung und kritische Beurteilung ihrer Entwicklungslinien*, München 2001.
- Berkowitz P., *Virtue and the Making of Modern Liberalism*, Princeton 2000.
- Bloch M., *Marxism and Anthropology*, New York 2010.
- Cooney D.W., *Distributism Basics: A Brief Introduction*, <https://ethikapolitika.org/2014/08/08/distributism/> [dostęp: 12 IX 2019].
- Council of Georgist Organizations, An Introduction to Georgists Philosophy and Activity*, <http://www.cgocouncil.org/cwho.html> [dostęp: 12 IX 2019].
- Dimand R., *The Origins of the Keynesian Revolution*, Aldershot 1988.
- Emmett R.B., *The Elgar Companion to the Chicago School of Economics*, Cheltenham 2010.
- Ficek R., *Christians in Socio-Political Life: An Applied Analysis of the Theological Anthropology of Cardinal Stefan Wyszyński, Primate of Poland*, Toruń 2020.
- Ficek R., *Collectivism, Individualism, and Cardinal Stefan Wyszyński's Personalistic Concept of Man*, *Roczniki Nauk Społecznych* 12:2020 (1), s. 5-32.
- Ficek R., *Love, Mercy and Social Justice in the Context of Cardinal Stefan Wyszyński's Personalist Concept of Social Life*, *Collectanea Theologica* 91:2021 (1), s. 101-132.
- Galbraith J.K., *Das Scheitern des Monetarismus. Von den Theorien Milton Friedmans zur Weltfinanzkrise*, *Blätter für deutsche und internationale Politik* 9:2008, s. 69-80.
- Gałkowski W., *Być czy mieć?*, *Ethos* 3:1990 (11-12), s. 328.
- Gordon R.J., *What Is New-Keynesian Economics?*, *Journal of Economic Literature* 28:1990 (3), s. 1115-1171.
- Hagemann H., Nishizawa T., Ikeda Y., *Austrian Economics in Transition: From Carl Menger to Friedrich Hayek*, London–New York 2010.
- Holcombe R.G., *The Median Voter Model in Public Choice Theory*, *Public Choice* 61:1989, s. 115-125.
- James P., Steger M.B., *Introduction*, w: P. James, M.B. Steger (eds.), *Globalization and Culture*, Vol. 4, *Ideologies of Globalism*, Los Angeles–London 2010, s. IX-XXXI.
- Jarocki S., *Kultura gospodarcza*, *Ateneum Kapłańskie* 62:1970 (75), s. 240-247.
- Kapp K.W., *The Foundations of Institutional Economics*, London–New York 2011.
- Mannheim K., *Ideologie und Utopie*, Mannheim 2015.
- Paxton R., *The Anatomy of Fascism*, London 2005.
- Perkins H., *Confession of an Economic Hit Man*, San Francisco 2004.
- Pietrzyk-Reeves D., *Błąd antropologiczny komunizmu i odwrót od polityki*, w: *Totalitaryzm a zachodnia tradycja*, red. M. Kuniński, Kraków 2016, s. 102-115.
- Pipes R., *Property and Freedom*, New York 2000.
- Redles D., *Hitler's Millennial Reich: Apocalyptic Belief and the Search for Salvation*, New York 2005.
- Sen A.K., *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford 1981.
- Small G., *Connecting Economics to Theology*, *Solidarity: The Journal of Catholic Social Thought and Secular Ethics* 1:2011 (1), s. 1-2.

- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965).
- van der Leeuw S.E., *Climate and Society: Lessons from the Past 10,000 Years*, AMBIO: A Journal of the Human Environment 37:2008, s. 476-482.
- Wilberg P., *Deep Socialism: A New Manifesto of Marxist Ethics and Economics*, London 2003.
- Wyszyński S., *Nauczanie społeczne 1946-1981*, Warszawa 1990.
- Wyszyński S., *Z rozważań nad kulturą ojczyzną*, Warszawa 1998.
- Wyszyński S., *Do „Solidarności“*, Warszawa 1996.
- Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Poznań 1993.
- Wyszyński S., *Kazania i przemówienia autoryzowane 1956-1981*, vol. 1-67. Archiwum Instytutu Prymasowskiego w Warszawie, vol. II.
- Wyszyński S., *W obronie życia nienarodzonych*, w: *Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 147-152.

Słowa kluczowe: ideologia, liberalizm, socjalizm, personalizm, Stefan Wyszyński
Keywords: Ideology, liberalism, socialism, personalism, Stefan Wyszyński